

DE ARMEN¹

De armen hebt gij altijd met u, maar Mij hebt gij niet altijd. Mattheüs 26: 11

Het Pascha van de Joden is nabij, het feest van de voorbijgang van de engel van het verderf in Egypte. En als het feest daar is, wordt er een grote maaltijd gehouden, een sacramentele maaltijd, het bondsmaal van de verkiezing, van de zekerheid van God, dat wil uitdrukken: God is onze God. Een belijdenis die slechts een haarbreed verschilt van 'onze God is God' en er toch het volstreckte tegendeel van is. De Here heeft zijn zoon, Israël, uit Egypte geroepen (Hos. 11: 1), de eerstgeborene van de volkeren (Ex. 4: 22), de eersteling van de grote oogst (Jer. 2: 3). Als een adelaar heeft God het hele nest van de volken verontrust, maar één adelaarsjong heeft Hij leren vliegen vóórdat de anderen begonnen de vleugels te reppen (Deut. 32: 11v.). Maar reeds vóór het Verbond gesloten is, nog voor het volk tot Hem gekomen is, wordt het vanuit Gods vrijmacht genoemd 'zijn' volk: Haal Mij mijn volk, de zonen van Israël, uit Egypte! En daarom is de paasmaaltijd ombruist van het *Hallel*.² Het Pascha dan – Jezus' laatste – was nabij. Daarvóór was er, lezen we in de evangeliën, nog een andere maaltijd, niet met zoveel mensen gevierd, niet met zo'n diepe, in het verleden gewortelde zin, niet zo feestelijk en tóch, zoals elke maaltijd, een gemeenschap, een verbond van mensen die elkaar aanzien en vertrouwen. Een eenzame maaltijd is eigenlijk een onding, een zélfvoeding, zonder het wóórd. Maaltijd en gesprek horen menselijk bijeen.

Zo zit de Here Jezus te Bethanië op de rand van Pasen aan de maaltijd met zijn vrienden. [Mt. 26: 1-16, Mc. 14: 1-11, Joh. 12: 1-8] Op de achtergrond van dit samenzijn gaan dreigende schaduwen voorbij: de overpriesters en Schriftgeleerden overleggen en beraadslagen hoe ze Christus met listigheid vangen en doden zouden. Het is waarschijnlijk dat het beraad van deze priesters alleen de Heer gehéél duidelijk is geworden. Eenzaam zit Hij daarom midden in de gemeenschap van de zijnen. Zij eten samen in eenvoudigheid van het hart, de huiver van deze kennis kan de innigheid van de gemeenschap niet verstoren. De blijdschap is van zulk een bijzondere aard door de 'bijzondere' mensen die aan de maaltijd deelnemen. De discipelen zijn er en mede ligt aan Simon de melaatse, die, hoewel melaats gewéést, nog altijd die naam draagt en dragen wil als een getuigenis van de bevrijding die de Messias heeft aangebracht. En daar is ook Lazarus, de broeder van Maria en Martha, uit de doden weergekeerd. [Joh. 11: 1-44] Alsof er niets was gebeurd zit hij in het land van de levenden en breekt het brood met de Levensvorst. En daar is ook Martha. Een heel wondere kring van vrienden, van levende, dat is: wachtende mensen, verenigd in het huis van de dadelpalmen: Bethanië. Ze verkeren deels bewust, deels onbewust aan de laatste halte voor het einde. Zie, wij gaan op naar Jeruzalem, de heilige stad, de stad die het onderpand is van Gods belofte en trouw, de stad waar de Leider zich heeft neergezet, nadat Hij getrouwelijk zijn ontrouwe volk was vóórgegaan op zijn lange zwerftocht door de landen van de volken,

¹ Preek gehouden op 27 februari 1938 in de Nieuwe Kerk van Haarlem. Gepubliceerd in *De vreemde vrijspraak*. Amsterdam: Holland 1938, 85-106. Overgenomen uit *Verzameld Werk 13. Preken*. Kampen: Kok 2008, 213-226. Deze digitale tekst is licht geredigeerd (spelling, interpunctie). De eindnoten zijn in de tekst zelf opgenomen (Schriftplaatsen) of verplaatst naar voetnoten en waar nodig aangevuld of aangepast.

² Hebreeuws: Lofzang, Psalm 113 t/m Psalm 118.

de Tempelstad, de stad ook die de profeten doodt en stenigt die tot haar gezonden zijn. [Mt. 23: 27, Lk. 13: 34] Het Johannesevangelie verhaalt dat de overpriesters zelfs beraadslaagden om ook Lazarus te doden, want velen kwamen niet alleen om Jezus maar ook om Lazarus te zien (die door zijn bestaan op zichzelf reeds een getuige was) en geloofden om hem. [Joh. 12:9-11] Zo zitten de vrienden tezamen op de rand van het dreigend doodsgevaar aan de maaltijd, in een andere Egyptische duisternis, onder de lamp van de liefde.

Terwijl zij zo verenigd zijn treden er twee gestalten naar voren, de een komt van buiten, de andere bevindt zich binnen in het huis, liggend aan de dis. Beiden zijn een protest, de een kan niet anders dan uit verknochtheid het stilzwijgen bewaren en spreken door dat zwijgen, de ander neemt in letterlijke zin het woord, breekt de stilte, bréékt het feest, breekt de gemeenschap.

Ze vormen ieder een uiterste, ze vertegenwoordigen *extremen* die men graag op een eiland van uitzonderlijken zou willen isoleren. Maar als we dat deden zouden we het verhaal als boodschap van God niet recht kunnen verstaan. Ziet u die twee mensen goed aan: de ene komt van buiten en hoort erbij en de ander is reeds binnen en hoort er *niet* bij – zulke dingen zijn hier mogelijk omdat een mens wel *van nature* tot Israël kan horen (en dus deelneemt aan het Pascha), maar *niet* van nature bij Jezus hoort (en dus ten onrechte kan aanzitten met Hem).

De eerste is een vrouw, ze is sympathiek, maar als gij erbij was geweest, zou ge toch gevonden hebben dat ze wel erg vreemd deed. Ze komt binnen in extase, met vervoerde schreden, mét zich dragend een flacon gevuld met zalf, een soort parfum, zéér duur, bijna onbetaalbaar. In haar verrukking en ongedurigheid slaat ze tegen de houten rand van de divan de hals van de kostbare albasten fles stuk en giet de zalf met stromen uit op Jezus' hoofd, de profeet, de priester, de koning, de redder. (Ze vindt de nauwe hals te dun, het kostbare vocht, dat anders slechts druppelsgewijze kan worden benut, moet met volle stromen vergoten worden.) Ze valt voor de voeten van Jezus neer, weent, kust zijn voeten, maakt haar haarwring los en droogt de voeten met het losgewoelde haar. Wie is deze vrouw? Een hysterica, zou de wereld zeggen en daarmee basta. In elk geval, sommigen menen te weten: het is de grote zondares uit Lukas 7, of het is Maria Magdalena of Maria van Bethanië. We weten het niet. Maar het evangelie van Mattheüs en dat van Marcus laten haar niet toevallig zonder naam ('een vrouw'), een anonieme figuur, *vertegenwoordigster* van een verborgen volk, moeder-in-Israël, zo jong als ze geweest mag zijn, en een profetes, die op haar wijze, als Mirjam weleer bij de uittocht van Egypte, danst op het strand van de bevrijding. [Ex. 15: 20]

De andere figuur is één van de discipelen. Juda heet hij. En hij vergrimde toen hij deze vervoerde daad zag gebeuren. De edele naam, waarover zoveel zegeningen zijn uitgesproken, draagt hij – en hij is “een van de twaalven, die Hem verraden zou” [Mt. 26: 21-23, Mc. 14: 18-20], gelijk de Evangeliën als met een refrein telkens herhalen. Die Hem ook verraden zou. En déze wordt door sociale ontroering aangegrepen. Maar het is niet alleen Judas die in verzet kwam, zich verontwaardigde, zijn stem verhief, het zijn er meer, onze tekst spreekt van “zijn discipelen”, waaronder men, behalve de twaalven, ook bijvoorbeeld Lazarus kan begrijpen, en het Marcusevangelie vermeldt: “Er waren sommigen die het zeer kwalijk namen bij zichzelf en zeiden: waartoe is dit verlies der zalf geschied?” [Mc. 4: 14] Ja, wel f 120,-- was daar door dat opgewonden schepsel zomaar weggesmeten! Ook deze

figuur is dus ten slotte anoniem, de *vertegenwoordiger* van een verborgen ras, de vóórtrekker van een bepaalde actie, de voorzitter van de Algemene Rekenkamer, die de abundantie van de vervoeringen tegemoet treedt met de vraag naar het doel. Waartoe is dit *verlies* geschied?

Indien we goed luisteren verstaan we wellicht van verre waarom de prediking van de lijdensweken met dit verhaal begint. Men heeft wel gemeend hier het wezenlijke te treffen door te zeggen dat het hier gaat om de tegenstelling van gevoel en verstand. In de Lijdenstijd moest dan het gevoel het verstand overheersen, in deze zee van gevoel – zo werd verkondigd – moesten onze gedachten verdrinken.³ Men heeft de extase dus bij gelegenheid willen verheerlijken boven de koude praktijk, men heeft de weelde van de eredienst de voorkeur geschonken boven de dagelijkse nuttigheid, men heeft de vervoering willen prijzen en haar de voorrang verleend boven koele berekening, en zo heeft men al prekend Jezus-en-de-godsdienst-en-het-geloof-enzovoort gesteld boven en tegenover de wereld van zaken en de wereld van het intellect. Dat heeft vanzelfsprekend alles zijn recht zolang men Jezus erbuiten laat, Hem niet in één adem noemt met de toppen van het gevoel en beschaving en godsdienst.

“Waartoe dit verlies?” Dit blijft evenwel – ook in het algemeen gesteld – een schrijnende vraag, die wij intussen moedig in het aangezicht moeten zien zonder ons te laten verwarren. Wat een geld wordt er besteed aan orkesten en musea, kunst en wetenschap, onderzoeken, pooltochten. Welk een verspilling, want levensnoodzakelijk in de platte zin van het woord zijn die dingen niet. Wat zou er niet met dat geld gedaan kunnen worden: betere woningen gebouwd, betere wegen, sociale voorzieningen! Maar in het gehéél van de menselijkheid *is* het geen verlies. Wij leven allen in het wónder, maar als dat niet door ‘onnutte’ geestesarbeid in het licht gesteld wordt, verkommeren wij allen tezamen in de vulgariteit.

“Waartoe dit verlies?” is een vraag die ook voor de godsdienst geen halt maakt, hier in het Noord-Hollands gebied opgeld doet, van tevoren instemming ontmoet bij zeer velen. Waartoe al dat geld uitgeven aan en al die energie steken in Schriftstudie, theologische bezinning, meditaties, de liturgie in de ruimste zin? Waartoe, zo vraagt men altijd nog botweg, het onverantwoordelijk verlies van mensenlevens in de kloosterorden, en van levensuren door het kerkgaan? Wat maakt de mens het zich moeilijk en wat zoekt hij het ver. En het is toch alles zo eenvoudig: ‘wie goed doet, goed ontmoet’. Zelfs rijpere geesten, van wie men betere dingen verwachten mocht, gaan ook heden nog in dit simplisme voor. Heeft niet de gewezen predikant Bakels kortgeleden een boekje tegen de nonsens van het kerkgaan geschreven in volmaakt-plebejische trant?⁴ Wauwelt niet menigeen de onbegrepen Spinoza⁵ na dat berouw te voelen en zijn kwaad te bewenen eigenlijk zonde is van de tijd, de verloren tijd? Waartoe dit verlies, want deze zelf had duur verkocht kunnen worden en de prijs aan de armen gegeven kunnen worden. Van de uitspraak “De ware

³ Vgl. gezang 34, vers 1 (1938), Liedboek (1973) 177, nieuwe vertaling.

⁴ Herman Bakels (1871-1952), gewezen doopsgezind predikant te Haarlem, publicist onder meer van *Menschenplagerij* (waarmee dan de kerkgang bedoeld is). Deze brochure is gericht tot de nog-kerkgangers, maar die het eigenlijk niet zoo leuk meer vinden (1935).

⁵ Baruch de Spinoza (1632-1677), wijsgeer van joods-Portugese afkomst. Zijn ethiek gaat terug op de Stoa.

godsdienst is de zedelijkheid” loopt een rechte lijn naar de slagzin “Godsdienst is opium voor het volk”.⁶ – Bedenk dat, gij degelijk, nuchter mens!

De bewering: het komt in het christendom maar ‘op het leven aan’, gaat er altijd grif in. Maar wee de kerk die daaraan voet geeft, zich daarbij aanpast. Zij pleegt niet alleen verraad aan het evangelie, maar ook aan de armen, niet alleen aan de zielen, maar ten slotte ook aan de stoffelijke welstand. Want het blote leven heeft geen zin en de arbeid als zodanig heeft geen doel en het bestaan op zichzelf loopt uit op het tegendeel van een ‘menswaardig bestaan’.

De kwestie immers gaat dieper. Het verstand zegt: geld en energie worden verkeerd besteed, zij gaan verloren aan ijdele dingen. Goed, maar als wij dan vragen waartoe wij het dán moeten sparen en besteden, dan zal men zeggen: ten bate van de ‘mensheid’, voor het volk, ter wille van het grootst mogelijke percentage geluk van een zo groot mogelijk percentage van de mensen⁷, voor de vooruitgang op zijn mooist: voor een betere wereld, voor een nieuwe ordening en voor de verwerkelijking van de broederschap op aarde. Met al die zalf en geur en tranen staan we het ideaal in de weg. “Christus”, roept Rimbaud⁸, “is de grote rover van onze beste energieën.”

Gaan deze gedachten misschien ook heimelijk bij u om, zijt ge er ontvankelijk voor, weet ge niet wat ge ertegen inbrengen zult, laat het u dan gezegd zijn dat uw afkeer van het bolsjewisme een waan, een zelfbedrog is. Zelf zijt ge de wegbereider, de trawant van wat, in het groot uitgegroeid en tegen uw veilig bestaan aanstormend, u zozeer ontstelt en uw onredelijke verachting gaande maakt. De tegenstelling van schoonheid en nuttigheid, en de tegenstelling van godsdienst en moraal, van liturgie en arbeid is een valse, zij maakt het hele leven geméén. Daarom zijn de ware eenvoudigen, de stillen in den lande [Ps. 35: 20], steeds afkerig van het drijven van deze tegenstelling. Hier ligt ook de scheidslijn tussen wat wij ‘volk’ noemen en wat wij ‘massa’ noemen.

Met dit al hebben wij – al mochten deze dingen wel eens gezegd worden – nog niet geraakt aan de eigenlijke tegenstelling tussen die ene gestalte die van buiten inkomt en die andere die mede aanzit. Want het gaat hier tussen de vrouw en Judas niet om het eigen recht van de schoonheid en niet om het eigen recht van de religie, maar om de beslissing tussen geloof en achterdocht aangaande Jezus Christus. Ja we hebben tot dusver nog maar om het wezenlijke heen gepraat. Het eigenlijke is *het recht van de lijdende Christus op onze harten*. Hoort ge dat goed? Die vraag: “Waartoe dit verlies?”, ook al zou ze naar het bewustzijn ‘goedbedoeld’ zijn, komt op uit de onbewuste gronden van de ziel die zich ergert aan het Heer-zijn van Jezus, het *Heer-zijn* van de goddelijk-arme, de ergernis aan het gezag en de invloed van deze mens die beslag legt op levens die aan het Pascha, het vólksfeest van de voorbijgang, niet genoeg hebben, die niet kunnen rusten in “het eeuwige volk” [Jes. 44: 7] waartoe zij behoren mogen. *Daarom* staat dit verhaal aan het begin van de lijdensprediking.

⁶ De eerste uitspraak is van Immanuel Kant (1724-1804). Zijn ethiek is bekend als plichtethiek. De tweede uitspraak is van Karl Marx in *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie* (1844). De juiste vertaling van Marx’ uitspraak luidt: ‘Godsdienst is opium van het volk’. De duiding ‘voor het volk’ gaat terug op Lenin.

⁷ Deze ‘formule’ vormt de kern van de zogeheten utilitaristische ethiek, geformuleerd door Jeremy Bentham (1748-1832).

⁸ Arthur Rimbaud (1854-1891), een van de beroemdste ‘*poètes maudits*’. Citaat verwijst naar strofe VIII van het gedicht ‘Les premières communions’ uit 1871: “Christ, ô Christ, éternel voleur des énergies”.

Op de achtergrond van deze maaltijd gaan de donkere schaduwen van de overpriesters voorbij. Hoe komt het toch dat Jezus Christus de vrome mensen, de belijders van de heilige leer, de handhavers van de Wet zo heeft geïrriteerd? De mensen hadden – en hebben – in het algemeen geen bezwaar tegen liefdadigheid, maar wel tegen Christus. De vromen hebben geen bezwaar tegen de Bergrede [Mt. 5-7], maar wél tegen de vergeving van de zonden, waartoe Christus zegt volmacht gekregen te hebben (Mc. 2: 10). Jezus Christus is gekomen om de naaste te zijn van hen die met het leven niet klaarkomen. Maar Israël voelt zich “het eeuwige volk”, het meent reeds bij de Vader te zijn uit kracht van afstamming en besnijdenis, het steunt op de verdiensten van de patriarchen. Eénmaal en voorgoed is de dood van het volk afgewend in het Pascha, het vólk sterft niet meer, het kán niet sterven, de tijd heeft geen macht over Israël. Door zijn bloot bestaan predikt Israël aan de volken de waarheid van de eeuwige dingen. Israël heeft weliswaar óók schuld, maar het kán zich altijd bekeren en deze bekering zelf is de verzoening. En de enkeling, de ziel, de mens die met dat Pascha niet tevreden is, in de ‘eeuwigheid’ van het volk geen rust vindt, geen macht heeft zich te bekeren, ook de Wet niet kent en ‘verloren’ is, uitgevallen uit de band van het Verbond? Jezus Christus stelt zich tegenover de godswaan van Israël en zoekt naar de plaatsen waar een arm en ellendig volk [Zef. 3: 12] woont. Hij zoekt het verlorene, Hij wéét dat het Pascha de eeuwige dood niet weert. En mét Hem weten het de verlorenen. Hij spreekt hén vrij die met de Wet niet overweg kunnen. Hij ziet de zielen onder een andere farao, die hun lasten oplegt zwaar om te dragen en die Hij zelf met geen vinger aanroert. Hij kondigt een andere exodus aan, een uittocht uit het diensthuis van de religie, Hij roept héén naar een nieuw land, het Rijk, de Stad door de poorten waarvan geen volken, maar enkelen, armen, eenzamen gaan. Hij vervult de opdracht: haal Mij de zonen Israëls uit het diensthuis van hun eigengerechtigheid. “De brede weg” noemt Hij de weg waarop het volk gaat, zij aan zij, geborgen in het besef “het eeuwige volk” te zijn, en deze weg leidt tot het verderf. [Mt. 7: 13] “Maar de poort is eng en de weg is nauw, die tot het leven leidt” [Mt. 7: 14], een poort waardoor één mens tegelijk gaat in een weg van persoonlijke beslissing, waar de mens geen gezelschap heeft dan deze Naaste, Jezus Christus. Ook in Judas’ leven was Hij gekomen als een die hem wilde lospellen uit deze ‘eeuwigheid’ van het volk, om dan voor hem borg te staan met een eeuwig erbarmen, voor hém, Juda, deze eenzame, voor hem persoonlijk. En nu is daar een vrouw en haar bijzonderheid stráált uit de daad van haar smalle handen: zij heeft deze liefde van Christus voor de verlorenen verstaan. Hij is haar Naaste geworden, Hij heeft haar rijk gemaakt door zijn waarachtige armoede. Zij bezit geen dogmatische bewustheid van haar geloof en kan nauwelijks rekenschap geven van haar daad. Of zou zij uit zichzelf hebben verstaan dat zij deze zelf op Jezus’ lichaam goot “tot een voorbereiding van zijn begrafenis” [Mc. 14: 8, Mt. 26: 12]? Dat is toch veeleer de door Christus in heilig geloof gegeven uitleg van deze gebeurtenis. Nee, zij heeft er niet veel van begrepen, maar haar schuldig en bevrijd leven is een leven van radicale hartstochtelijkheid geworden, met een nieuwe liefdeskracht geladen, met een bovenredelijke zekerheid aangedaan, waarbij al het andere, alle berekening, élke zelfbeschouwing, elke zelfrechtvaardiging maar ook elk zelfverwijt in het ogenblik van de vervoering in aanbidding opgaat. Mirjams ziel danst op het strand van de bevrijding terwijl haar tranen stromen. Wat is het antwoord van Jezus op het protest van de praktijk? Hij ziet hierin een heimelijke liefdeloosheid: “Wat doet gij haar moeite aan, zij heeft een goed werk aan Mij gewrocht, zij

heeft het gedaan tot een voorbereiding van mijn begrafenis, zij heeft gedaan wat ze kon, de armen hebt gij altijd met u, maar Mij hebt ge niet altijd”. [Mc. 14: 6-8, Mt. 26: 10-12]

“De armen hebt gij altijd met u, maar Mij hebt ge niet altijd.” Hoort ge het, Juda, en gij allen, ook Lazarus, gij die uit de dood weerkeerde en Simon, gij de melaatse, en ieder die, ondanks mijn wonderen, het wonder van mijn nabijheid nog niet verstaat: nóg ben Ik met u – uw naaste, uw broeder in de armoede, uw gezelschap op de smalle weg. Deze tijd is Gods tijd, deze mijn levenstijd is de eeuwigheid-tot-u-gewend. Aan Mij gaat de dood *niet* voorbij, maar Ik ga de dood voorbij, en gij zult Mij niet meer zien. Dáárom is de prijs niet te hoog en de hulde niet te vreemd en het wenen niet te hartstochtelijk. Kust de Zoon, opdat gij niet op de weg vergaat, want GóD heeft Hem gezalft [Ps. 2: 12 en 2].

Het ongelooflijke is geschied dat velen dit woord gebruiken als een wapen tegen elk sociaal ideaal: armen zullen er altijd zijn, ze behóren er ook te wezen, er zijn klassen en standen in de samenleving en onmeetbare afstanden die door God zijn gewild. Armen zullen er altijd zijn, nooit zullen we ontkomen aan de naargeestigheid met ‘die mensen’. De armen, o wee, die raken we nooit kwijt! Of: de armen, nu ja, die raken we tóch nooit kwijt, dus... Dit ongelooflijke is geschied! Deze ándere boosheid is te voorschijn gekomen in het licht waarvan de boosheid van Judas bijna begrijpelijk zou zijn, namelijk indien Judas’ verontwaardiging een reactie was geweest op het kerkgaan, de tranen en gebeden, de psalmen van *zulke* lieden. Hoe grijpt de mens alles aan om in zichzelf vrede te hebben! En dit is de radicale vrede: Jezus weg! Die zit nu veilig en wel in de hemel – en de armen rondom ons, om wég te jagen! Jezus, die zijn we kwijt en de armen, die raken we uit ons geweten wel kwijt, hoewel ze om ons heen blijven, juist *omdat* ze altijd maar om ons heen blijven. De nabijheid van Jezus, de nabijheid van de armen – het is het ideaal van de burger zónder die nabijheid te leven. Heel gezellig alleen in het leven. Niemand bij ons dan de ferme en intelligente kornuiten, stuk voor stuk ons alter ego. Misschien zijn er onder u die toevallig weten wat wij bedoelen als we zeggen: zie het zelfportret van Johan Goeree d’Overflacquee in zijn zogenaamd *Geheim dagboek*.⁹ O, welk een vreselijk beest is toch de fatsoenlijke mens¹⁰, voor wie het woord van Christus: “De armen hebt gij altijd met u”, nota bene een troost is en een dekmantel voor het banaalste egoïsme.

En het is toch zo eenvoudig: Jezus gaat héén, *in plaats van Hem* zijn de armen bij ons. Zijn tijd en hun tijd houden verband met elkaar, zijn ‘korte tijd’ (die de eeuwigheid is in de tijd) en hun ‘al-tijd’ (waarin de ellende van ons allen gestalte krijgt) blijven voor het gelóóf verbonden. Men kán niet in Jezus geloven en zich afmaken van de arme. Want wij hebben hen ‘bij ons’, zoals we vroeger Jezus ‘bij ons’ hadden. En we kunnen Jezus niet ‘hebben’ als we de armen niet willen ‘hebben’. Christus, de goddelijk-arme, heeft aan de arme een eer gegeven die hij uit zichzelf niet hebben kan.

⁹ Johan Goeree d’Overflacquee: *Uit een geheim dagboek 1918-1919, zijnde de aantekeningen van den heer Johan Goeree d’Overflacquee te ‘s-Gravenhage* (1932). Kroniek van alledaagse, hoogst Haags-burgerlijke observaties, gebundelde columns uit de *Haagsche Post*, onder pseudoniem geschreven door Salomon Frederik van Oss (1868-1949), journalist en bankier te Den Haag, schrijver van een aantal literaire werken en oprichter van het genoemde conservatief-liberale weekblad.

¹⁰ Zie F.M. Dostojevski: *Schuld en boete*, ook wel uitgebracht onder de titel *Misdaad en straf* (1866), passim.

De Heidelbergse catechismus leert van de verheerlijkte Christus: “Naar zijn menselijke natuur is Hij niet meer op de aarde, maar naar zijn Godheid, majesteit, genade en Geest wijkt Hij nimmermeer van ons”.¹¹ *In plaats van de menselijke natuur van Jezus* is in onze nabijheid gekomen de menselijke natuur van de arme. Die is nu bij ons. En dat altijd. Ja zeker zullen we altijd armen bij ons hebben, niet omdat het zo behoort, niet omdat dit het *fatum* is van de samenleving, niet omdat wij eraan wennen zouden en ons geweten sussen. Die armen hebben we bij ons, of beter: mét ons. De staat sleept ze mee, de kerk sleept ze mee. We hebben naar ons natuurlijk gevoelen geen plezier in ons eigen leven vanwege het bestaan van deze lieden. Maar naar de mate van het geloof zullen we verstaan – ja, zullen we eindelijk verstaan? – dat op dezelfde wijze als we Jezus, de Mens, hebben gehad als een aanspraak, een tucht, een vragen en een weldaad, we nu de armen bij ons hebben. De afwezigheid van Christus wordt *onderstreept* door de aanwezigheid van de armen. Zoals van die vrouw wordt gezegd: “ze heeft gedaan hetgeen ze kon”, zolang ze Jezus ‘had’, zo wordt van ons gevraagd: doe wat ge kunt aan de armen, zolang gij hen ‘hebt’.

Hoe verwarrend heeft het in de 19de eeuw gewerkt (zo dat de kerk er niet meer uit kon komen, zo dat het een schandvlek voor haar werd) het feit dat *juist Judas* het opnam voor het sociale en dat de kerk het opnam voor de godsdienst, met wat filantropie erbij. Zo is het lange tijd voortgegaan naast elkaar. In de maaltijd van Bethanië zijn die twee gestalten tegenover elkaar getreden. In deze naïeve doch ook boze en verkeerde eenzijdigheid is de kerk vaak blijven hangen. Totdat het omsloeg en alles werd gezet op de kaart van het praktisch christendom, het sociale evangelie¹², om Judas de wind uit de zeilen te nemen. En nu de vraag: meent ‘Judas’ onder ons de arme of *meent* hij iets anders, en *meent* ‘Maria’ onder ons de Heer of meent zij iets anders? Die anonieme gestalten hebben zichzelf misschien misverstaan. Laat ons niet oordelen, omdat wij niet geoordeeld worden. [Mt. 7: 1] Judas heeft wellicht werkelijk recht en weldadigheid willen beoefenen zolang hij bij Jezus was, om zijn geweten te sussen, zoals zovelen bij ons de liefdadigheid om dezelfde reden beoefenen in de schaduw van de kerk. Het kan ook zijn dat Judas, behorende tot de partij van de zeloten, is ontstoken in een messiaans verlangen, verwachtende het koninkrijk van God dat onze maatschappij met al haar armen zou om-wentelen tot het licht. Misschien is Judas in de geschiedenis telkens zo geweest, laten wij aannemen dat hij het edel heeft gemeend. Maar er pleit veel tegen hem, zijn theorie en zijn praktijk, of eigenlijk pleit er maar één ding tegen hem en dat is dit: dat hij de arme niet ziet *in de Heer*.

Omgekeerd: méént Maria onder ons met haar geestelijk leven, met haar gebed, met de prediking de Heer? Of zou het niet kunnen zijn dat ze vandaag dit meent en morgen niet meer? Laten we aannemen dat zij werkelijk vroom is en dat zij het goed meent met zichzelf en met de Heer, met de Heer en met zichzelf en ook wel met anderen. Maar dit pleit tegen haar, dit ene: dat zij *de Heer* niet ziet in de arme.

“De armen hebt gij altijd mét u, terwijl ge Mij niet meer hebt.” Waarheen zal de liefde gaan in die lange ‘al-tijd’ tussen hemelvaart en wederkomst?

¹¹ Heidelbergse Catechismus, zondag 18, vraag 47.

¹² *Social Gospel*, een christelijk-sociale beweging in het begin van de twintigste eeuw, met als belangrijkste representanten Charles M. Sheldon, *In His Steps* (1897) en Walter Rauschenbusch, *Christianity and the Social Crisis* (1907).

De naaste in het algemeen en de arme in het bijzonder is gesteld als teken van Christus, de arme is de stedehouder van Christus¹³ op aarde. Het gaat – versta dat goed! – in onze tekst niet om de wet maar om het evangelie, om het woord van de lijdende Christus. Hij zegt dat wij door de arme gelegenheid hebben *God te loven* voor zijn onbegrijpelijke liefde. De arme herinnert ons niet alleen aan de weerloosheid, aan de dood en het graf van Jezus Christus, aan het grote “Ecce homo” [Joh. 19: 5], zie de mens!, de arme drukt bovendien ons *aller* toestand in deze wereld beter uit dan de rijke vermag te doen, want die toestand waarin Jezus Christus is gekomen *is* de toestand van de arme. Dat is de heimelijke en onuitputtelijke vreugde, dat Hij is arm geworden, daar Hij rijk was [2 Kor. 8: 9]. Zou het goed met ons zijn indien we deze dingen niet meer zouden willen horen omdat wij ze ergerlijk of overbodig vinden, omdat wij meer burger zijn dan christen, of meer socialist dan christen? De arme, dat zijn wij zelf: ziedaar de vernedering van ons állen! De arme, dat is Christus, ziedaar de verhoging van ons állen. Daarvan is de kerk vervuld. De kerk is Juda noch Maria in hun eerste gebaar. De kerk is Juda die is *heengegaan* om in de binnenkamer zijn verloren leven te beschreien, de kerk is Maria die is *uitgegaan* om de armen te dienen. De kerk heeft om zich heen als een escorte, een kindertroep, een hofhouding, die stadhouders van Jezus Christus, de ármen. Ja, daarin ligt de innerlijke wijidheid van de kerk, de zeer geestelijke en zeer concrete vreugde van haar bestaan en haar bestand. Daarom: al wat tegen de kerk is ondernomen (door Juda, maar ook wel door Maria) is een aanslag geweest op de vreugde van de mensen, op de eer van de armen, ja ook op de mogelijke vreugde van de armen.

Blijft over ter beantwoording de vraag: de armen, waar zijn die? Wie zijn er eigenlijk arm? Wie niet méér heeft dan hij nodig heeft is volgens de Bijbel geen arme. Duizenden ontbreekt het thans aan het strikt nodige, hun menseneer wordt gekrenkt, geschonden. In het Oude Testament is het woord ‘arme’ bijna synoniem met ‘oprechte’, met ‘vrome’. Het zijn de mensen die leven in het vertrouwen dat “Hij, de Messias, de ellendigen des volks zal richten, – Hij zal de kinderen des nooddriftigen verlossen, en de verdrukker verbrijzelen” [Ps. 72: 4]. Een van de moeilijkheden in het mensenleven van heden is intussen dit: de armen lijden zo weinig aan hun armoede, hun leven is zo gekunsteld, zo weinig oprecht, zo zonder bewogenheid over andere armen. De arme is de jaloerse, de alleen-maar jaloerse geworden. En Judas is hem tegemoetgekomen door hem voor te spiegelen dat hij eigenlijk rentenier kon zijn – en ziedaar, in korte tijd heeft hij reeds de ziel van een rentenier op z’n smalst. De arme is niet in de armoede, maar hij *heeft* als toevallig lot uit de dolle loterij die leven heet de armoede getrokken.

“De Here maakt arm en maakt rijk” [1 Sam. 2: 7], welke arme leeft nog uit deze harde maar tegelijk troostrijke waarheid? De waarheid dat er niet armen en rijken *zijn*, maar dat dezelfde mens in eenzelfde lotsbedeling nu eens arm en dan weer rijk gemaakt wordt (nee, ik bedoel niet ‘geestelijk’ rijk). God is een bewogen God en ons lot een beweeglijk lot.

Tegenwoordig hebben we te doen met goddeloze armen. Dat is niet hun schuld, want de hele samenleving is goddeloos geworden. Daarmee hangt samen dat de glans van onze

¹³ Zinspelning op de pauselijke titel ‘*vicarius Christi*’, plaatsvervanger van Christus (sinds Innocentius III, paus van 1198 tot 1216).

hedendaagse 'maatschappelijke arbeid' afgaat, we worden bedrogen in mensen en gelegenheden, de 'goeden' zijn moeilijk te onderscheiden. We vragen of er collectief in de sociale wetgeving nog grote, ingrijpende wijzigingen moeten worden aangebracht of dat een politieke omwenteling een gunstige keer zal brengen. Dit alles kan ons heel wel ertoe verleiden de armen kwijt te willen raken, kon het zijn voorgoed. Maar wee ons indien wij ons onttrekken, indien we uit het feit dat de 'armen' van tegenwoordig allerm minst de 'vromen' zijn het recht afleiden te leven naar onze lust. Het Woord blijft gelden, het Woord hebbe zijn loop: de arme, ook de goddeloze arme hebt gij bij u als herinnering aan Christus. De gekwelde mens, wie hij ook zij, ook al is hij onwaar, ook al werkt hij op onze zenuwen, ja ik zeg het sterker: ook al is hij een openbare vijand van Jezus Christus, doet terecht een beroep op onze hulp, op onze 'christelijke handreiking' en hij doet het zo lang, zo indringend en houdt niet óp tot ook van u en mij geldt: hij heeft gedaan wat hij kon...

Willen wij het horen: "Mij hebt gij niet altijd met u, maar de armen hebt ge altijd met u" – als een herinnering aan mijn menselijkheid, mijn armoede, mijn weerloosheid? Of meent ge dat wij enige vreemde dingen voor uw oren brengen? Maar wat staat er dan in Mattheüs 25, in de gelijkenis van het laatste gericht geschreven? Weet gij het niet, hebt gij het niet gehoord hoe Christus zichzelf daar invoert als te zijn hongerig, dorstig, naakt, gevangen enzovoort: "want Ik ben hongerig geweest, en gij hebt Mij te eten gegeven, Ik ben dorstig geweest en gij hebt Mij te drinken gegeven, Ik was een vreemdeling en gij hebt Mij geherbergd. Dan zullen de rechtvaardigen Hem antwoorden, zeggende: Here, wanneer hebben wij U hongerig gezien, en gespijzigd? of dorstig, en te drinken gegeven? En de Koning zal antwoorden en tot hen zeggen: voorwaar Ik zeg u, voor zover gij dit een van mijn minste broederen gedaan hebt, *zo hebt gij dat Mij gedaan*" [Mt. 25: 34-40]. En vandáág staan wij in dit gericht. Het blijft erbij, er is maar één stedehouder van Christus op aarde en dat is de arme, de mens vlakbij ons die leven wil en niet leven kan, die poogt rust te vinden op de aarde en het lukt hem niet, het breekt hem alles bij de handen af. Als we bezig zijn met die mens zien we ons zelf als in de spiegel: wij komen niet klaar met het leven, dat is: met de poging om van dit leven iets te maken, het breekt óns telkens bij de handen af. Lazarus ligt voor de deur van de rijke man [Lk. 16: 19-31]. Zoals Lazarus daar ligt, zo liggen wij armen, alle, voor de poort, voor de deur van de Liefde, voor de deur van Gods paleis. Om bij Jezus Christus te kunnen blijven moeten we bij de armen blijven. Om oprecht met onszelf om te gaan moeten wij de armen bij ons hebben.

In het Marcusevangelie staat over ons verhaal iets wat men kan misbruiken: "Indien ge wilt, kunt ge hun wel doen" [Mc. 14: 7]. Oswald Spengler meent op grond daarvan dat al het sociale Jezus ten slotte onverschillig liet.¹⁴ Wat zegt volgens hem Jezus, in verband met zijn goddelijke taak, van de arme? Ongeveer dit: Ik kan de arme wel niet missen en Ik verstoot hem niet, maar het ligt niet op mijn weg om hem te helpen, indien *gij* dat wilt kunt ge het doen, doch het helpt niet, ge kunt het ook láten, het is een bodemloze put waarin ge uw geld en tijd kracht werpt en ten slotte is religie geen sociale verzekering, mijn Koninkrijk is niet van deze wereld [Joh. 18: 36]. Indien gij wilt, nu ja, ge moet het zelf maar weten...

¹⁴ Oswald Spengler, neoconservatief, Duits geschiedenis- en cultuurfilosoof. Zijn hoofdwerk was *Untergang des Abendlandes. Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte* (1918-1922).

Schandelijke verkrachting van het Woord! Een andere Judas, gehuld in de geur van Maria's zalf.

Rebelse mensen, met uw geraffineerde Schriftverklaring, hoelang zult ge de eenvoudigen tergen?! Of is het niet duidelijk dat de Heer ook in dit geval weet wat in de mens is?

Nietwaar, wij zeggen: ik kan niet helpen, maar Jezus zegt: indien gij *wilt*, kunt gij helpen. Juist gij, mijn discipelen, gij kunt helpen, gij zijt de rechte helpers. Of nietwaar, wij zeggen: 'het' hélpst toch niet, maar Jezus zegt: indien gij wilt, dan zal Hij, die beide het willen en het werken u gaf, maken dat *zijn* hulp ter plaatse is, op *zijn* wijze en op *zijn* tijd en – singuliere genade – wel menigmaal *door* u!

Lazarus ligt en lijdt voor uw deur. Hoe zouden wij waarlijk in onze verlorenheid bij Christus geborgen kunnen zijn indien wij de armen in hun verlorenheid voorbijgingen? O ze zijn vaak lastig, onredelijk, enerverend, vermoeiend! Zeker, maar hoe kunnen wij bij Christus zijn in de verkondiging van het Woord en de toediening van de sacramenten, indien wij in de straten van het leven de arme voorbijlopen, alsof wij alleen recht hebben op het leven en hij niet – alsof hij alleen verlegen is met het leven en wij niet?

“Mij hebt ge niet altijd.” Maar *zou Hij ons willen hebben*, zoals het evangelie belooft met het woord: “Ik ben met u tot de voleinding van de wereld” [Mt. 28: 20]? Zou Hij zeggen: Ik heb uw geloof verwekt en nu ga *Ik* uw geloof gebruiken, Ik ben bij u, Ik hanteer u, Ik ben verrezen als de Heer van de armen in een gans verborgen heerlijkheid die *zeer nabij* is (namelijk zo nabij als de armen u zijn), om u te troosten en u te gebruiken – zie als Hij dat zeggen zou dan wordt alles anders. Aldus leert ons de apostolische vermaning: “Ik bid u dan, broeders, *op grond van de ontfermingen* Gods, dat gij uw lichamen stelt tot een levende, heilige en Gode welbehaaglijke offerande, welke is uw redelijke godsdienst” [Rom. 12: 1]. Dat is de redelijke eredienst: de eredienst die bij u staat past bestaat daarin dat Ik u hanteer. Gij hebt Mij niet, maar Ik heb ú, *daarom* is er geen ontkomen aan dat gij de armen bij u hebt.

Weet gij dat gij van Christus zijt zoals die vrouw die Hem zalfde het wist, dan weet gij ook: Hij heeft mij *bij zich*, precies zoals ik de armen bij me heb. Er is geen ontkomen. Hij wil niet los van mij, zo wil ik dan niet los van de arme.

Er is een onmiddellijk en onverbiddelijk verband tussen Christus die mij, arme, bij zich hééft, en mij die de armen bij me heb. Hij heeft gaven tot onze troost, opdat ook het wederhorig kroost altijd bij Hem zou wonen. [Ps. 68: 19] En wij, “hebbende nu verscheidene gaven, zo laat ons die gaven besteden” (en het is altijd voor armen), “hetzij profetie” (dat is: prediking), “naar de mate des geloofs, hetzij bediening, in het bedienen, hetzij die leert, in het leren, hetzij die vermaant, in het vermanen, die uitdeelt, in eenvoudigheid, die een voorstander is, in naarstigheid, die barmhartigheid doet, in blijmoedigheid” [Rom. 12: 6vv.]. Doch deze besteding van onze gaven ontbloeit dáár waar eerst de geur van de aanbidding is opgegaan, waar de vraag: “Waartoe dit verlies?” niet kon opkomen, maar veeleer verslonden werd in de beschamende zekerheid: “*Ik heb U, Heer Jezus, nooit voldoende liefgehad*”¹⁵. En in deze bekentenis wordt openbaar dat wij van het nieuwe volk zijn, dat de Here, die de levens verontrust, ons op adelaarswieken heeft gedragen om ons te leren

¹⁵ Vgl. ‘Ik heb u nooit naar waarde liefgehad / Mijn arme wondenvolle Man van Smarten’, beginregels van een gedicht van Albert Verwey, nr. 2 in de afdeling ‘Dichters nachtgezang’, in de bundel *Het blank heelaal*. Amsterdam: W. Versluys 1908.

vliegen, dat wij uit het diensthuis van de oude begeerlijkheden en hebbelijkheden zijn uitgeleid, dat de godswaan van Israël werd weggeworpen, dat wij aan de nieuwe dis hebben aangezeten en de enge poort zijn doorgedaan, de poort van de beslissing over geloof of achterdocht. In deze belijdenis zijn wij de burgerlijkheid én de aanstellerij te boven. Schoonheid en nuttigheid, uitzinnigheid en evenwicht, ze zijn betrekkelijk gemaakt en in de heilige dienst gesteld. Hier is Israël uitgeleid, Simon en Lazarus en Maria, elk apart en tezamen, hier wordt een nieuw *Hallel* aangeheven, hier is het nieuwe Israël met nieuwe tranen en nieuwe daden, hier is de gemeente-onder-het-kruis, die van ster tot ster geen andere naaste heeft dan Christus, Christus en de armen, Christus in zijn armen.